

Primljeno: 5. studenog 2001.

Mary Rose ili o neupotrebljivom oružju

Sažetak:

Ovaj rad nastoji smjestiti problem oblikovanja i odabira oružja u njegove društvene, kulturne i psihološke okvire. Osnovna pitanja koja se u radu postavljaju jesu: može li odabir oružja biti iracionalan i, ako može, kada on takvim postaje? Razmatranjem nekih neutilitarnih faktora koji, ovisno o kontekstu, imaju veći ili manji utjecaj na odabir oružja, oslikava se kompleksnost problema i pokušava se izbjeći nekritičko pridijevanje pojma "iracionalno". Na temelju brojnih povijesnih primjera i nekih već postojećih razmatranja daje se pozitivan odgovor na postavljeno pitanje. Odabir oružja postaje iracionalan kada zahtjevi koji bi trebali biti sporedni (primjerice estetski) dobiju prioritet te oružje postane jednostavno neupotrebljivo.

Ključne riječi: *oružje, tehnologija, kriterij odabira, iracionalnost, neupotrebljivost*

UVOD

➡ Svaka vojska posjeduje određeni arsenal oružja koji je na neki način odabrala. Povijesno gledano, raznovrsnost oružja koja su postojala i koja su se mogla nabaviti stalno se povećavala. Najnovija tehnološka dostignuća oduvijek su bila dostupna samo onima koji su ih mogli platiti, dok je za ostale izbor bio ili sužen ili ga uopće nije bilo. Međutim, potonji su ingenioznim kombiniranjem onog što im je bilo dostupno (dakle, boljom taktikom) mogli sasvim pristojno nadoknaditi ovaj "zaostatak". Može se tvrditi kako nikada pojedino oružje nije presudilo neku bitku, već je redovito bila u posrijedi dobra kombinacija više vrsta oružja.¹ To je jedan od razloga zašto je dobra kombinacija slabijih oružja ponekad nadmoćnija od loše upotrijebljenog nadmoćnijeg oružja.² Ukratko, izbor oružja može biti bolji ili gori, prikladniji ili

¹ Martin van Creveld ističe da su najuspješnije vojske često bile one koje bi savršenom kombinacijom oružja uspjele staviti neprijatelja u neku vrstu kontradiktorne situacije *where he was damned if he did and damned if he did not* (1989: 19). Nadmoćnost rimskih legija on objašnjava upravo njihovim oslanjanjem na kombinaciju lakih kopalja i kratkih mačeva koja bi neprijatelja stavila u "nemoguću" situaciju jer je jednako opasno bilo suprotstaviti se zbijenim redovima i razbijenoj formaciji (1989: 17).

² Dobar je primjer bitka kod Agincourta (25. listopada 1415.) gdje je Henry V s tisuću pješaka i pet ili šest tisuća strijelaca pobijedio 25 tisuća Francuza od kojih je tisuću bilo na konjima (prema Keegan, 1978).

neprikladniji, a može biti i katastrofalan. Drugim riječima, ovaj izbor može biti racionalan, više ili manje. No postavlja se pitanje može li odabir oružja biti sasvim iracionalan? Ako može, kada i zašto postaje takav?

Odgovor na ova pitanja zahtijeva odgovor na sljedeća pitanja: što je svrha oružja? Čemu ono služi? A nakon toga i: koji su drugi aspekti oružja važni pri njegovu odabiru?

Pogledajmo neke od definicija pojma "oružje". Anićeve *Rječnik hrvatskog jezika* (1998) ovaj pojam definira:

1. a) sredstva za napad i obranu u borbi čovjeka s čovjekom i vojske s vojskom, b) sredstva za lovljenje životinja usmrćivanjem;
2. pren. sredstvo za postizanje kakva cilja.

Encyclopaedia Britannica (2001; on-line verzija) definira ga kao:

1. something (as a club, knife, or gun) used to injure, defeat, or destroy
2. a means of contending against another.

Oxford Wordpower Dictionary for Learners of English (2000):

1. a thing designed or used for causing physical harm
2. an action or a procedure used to defend oneself or get what one wants in a conflict or contest.

Longman Dictionary of English Language and Culture (1998):

Anything used to fight with.

Iz ovih definicija proizlazi da je osnovna svrha oružja *suprotstavljanje protivniku* ("za napad i obranu", "to defend oneself or get what one wants", "anything used to fight with") u borbi ("u borbi čovjeka s čovjekom i vojske s vojskom", "in a conflict or contest") s ciljem da ga se onesposobi ("usmrćivanjem", "to injure, defeat, or destroy", "for causing physical harm")³. Iz ovih definicija također proizlazi je da je oružje sredstvo za činjenje, postizanje, nečega.

Već na počecima razvoja civilizacija oružje se, kao kategorija predmeta (i tehnologija) kojima čovjek rukuje, diferenciralo od oruđa upravo zbog svoje specifične namjene. *Differentia specifica* definicije oružja jest *suprotstavljanje u borbi*. Oružje postoji, oružje se izrađuje i odabire, zbog toga da se u određenom trenutku stvarno i upotrijebi u ratu. No kako je, onda, moguće da jedna država uloži basnoslovne svote novca u izgrađivanje ratnoga broda koji svojim dimenzijama, svojom suvremenom opremom, svojom ljepotom nadmašuje sve što je svijet do tada vidio... A onda sve to savršenstvo, taj ponos nacije, potone čim ga se porine u more?⁴

Kada bismo se držali samo kriterija utilitarnosti, malo bismo toga mogli reći. Jer, oružjem se koriste, odabiru ga i izrađuju ljudi, rukovodeći se često sasvim drugim kriterijima nego onim utilitarnim. Tko to zaboravlja ili zanemaruje; tko računa samo s mnoštvom bića čiji je jedini

³ Dakako, uz najmanje troškove za onoga tko oružje upotrebljava - ako postoji mogućnost izbora. (Troškove, u najširem mogućem smislu: novčane, socijalne, ekološke...). Na primjer, državu s kojom dijeli kopnenu granicu nitko neće napasti nuklearnim oružjem jer bi to značilo isto toliko neprocjenjivu ekološku, političku itd. štetu za njega samoga, koliko i za protivnika. Što se mogućnosti izbora tiče, dovoljno je podsjetiti se da su se u nedostatku boljeg, ljudi često borili oružjem koje je bilo opasnije za njih same nego za protivnike. U Španjolskom su građanom ratu pripadnici POUM-a češće stradavali od eksplozija vlastitih ručnih bombi i eksplozija metaka u cijevima pušaka nego od neprijateljskih napada.

⁴ Da bi cijela stvar bila još bolja, on nakon toga biva izvađen iz mora i restauriran, tako da mu se i dan danas ljudi mogu diviti - baš kao da se ništa nije dogodilo. Radi se o švedskom brodu *Vasa*.

kriterij ponašanja utilitarna racionalnost možda će doći do jednostavnih i upečatljivih formula poput, recimo, Benthamova načela “najveće koristi za najveći broj ljudi”. Možda će, da stvar bude gora, još i pretendirati da svoj zaključak predstavi kao vječni i univerzalni zakon, napokon nađeno rješenje nekog od vječnih pitanja.⁵ Možemo li? Smijemo li bilo što reći o društvu, tehnologiji, povijesti, kulturi, ponašanju, ... ako čovjeka vidimo isključivo kao *animal rationale*? Na kraju krajeva, je li *animal rationale* presudna ili samo *jedna od* mnoštva paradoksalnih (*animal* ↔ *rationale*) odrednica ljudskih bića?

Naravno, naći se upleten u svjetove ljudskih emocija, sustava značenja, intencija, težnji, itd. nije nimalo zavidan početni položaj. Uspješno snalaženje u svoj toj kompleksnosti, a ne uspješno zaobilaženje iste, odlika je samo vrhunskih teoretičara, kakvih je u povijesti bilo vrlo malo. Nama se ostalima nameće zadatak da, ako ništa drugo, onda barem pokušamo uhvatiti se ukoštac s ovim nepreglednim mnoštvom.

Dakle: osim zahtjeva koji se odnose na tehničke mogućnosti i učinkovitost ... ukratko, osim *cost-benefit* analize, na odabir oružja zasigurno imaju utjecaja i neki drugi faktori? Martin van Creveld ističe:⁶

Prije no što bi se za njih reklo da predstavljaju vrhunac funkcionalizma, dizajn i upotreba oružja bili su pod utjecajem mnoštva antropoloških, psiholoških i kulturnih faktora, koji su se nalazili u konstantnoj interakciji. Ovi su faktori često vodili razvoj prema neobičnim, naizgled nelogičnim smjerovima. Štoviše, u svakom vremensko - prostornom segmentu, upravo su oni oblikovali važeću predodžbu o racionalnom (1989: 67).

To su, na primjer, socijalni status i pitanje prestiža, razni kulturno oblikovani kriteriji vrednovanja, dizajn oružja, iskrivljena precepcija učinka oružja zbog kratica i eufemizama u vojnom vokabularu, težnja za sve većom kompleksnošću, ... Ovo su, naravno, samo neki od kriterija. O njima, kao i o još nekima koji ovdje nisu spomenuti, bit će govora kasnije u tekstu. No prije toga potrebno je istaknuti još nešto što proizlazi iz posljednje rečenice navedenog citata. Ako ovi, neutilitarni, faktori diktiraju što se u određeno vrijeme i na određenom mjestu smatra racionalnim tada se, kako sam van Creveld kaže, “može tvrditi da najbolja moguća upotreba tehnologije u ratu ne podrazumijeva samo prihvaćanje iracionalnih aspekata⁷ koje ona sa sobom nosi, već i promišljeno manipuliranje istima kako bi ih se što bolje iskoristilo” (1989: 77).

Odbacivši olakotno etiketiranje “iracionalnim” svega što nam se iz današnje perspektive možda na prvi pogled čini takvim, vratimo se na početno pitanje. Može li odabir oružja uopće biti iracionalan? Moj je odgovor na ovo pitanje potvrđan. No prije obrazloženja ove konstatacije mislim da je potrebno detaljnije razmotriti gore spomenute neutilitarne faktore koji utječu na odabir i izradu oružja.

NEKE NEUTILITARNE DIMENZIJE ODABIRA ORUŽJA

Pretendirajući više na oslikavanje problema, nego na potpunost klasifikacije u idućim ću pasusima razmotriti sljedeće dimenzije:

⁵ Poslije toga je jedini još gori zločin protiv razuma shvatiti to načelo u normativnom smislu, pa tvrditi ne samo da je oduvijek tako bilo, već da tako treba i biti.

⁶ Svi prijevodi s engleskih izvornika su moji.

⁷ Van Creveld ovaj problem razrađuje u poglavlju “Iracionalna tehnologija”. Iz naslova poglavlja, kao i iz navedenoga citata, uočljivo je da on faktore o kojima govorimo smatra iracionalnima (iako bez pejorativnoga prizvuka). S ovakvim se tumačenjem ne slažem, jer smatram da nešto što nije racionalno iz pragmatičke perspektive, ali ima smisla ako se promatra iz vrijednosne perspektive, ne možemo samo tako nazvati iracionalnim.

- društveni status i partikularni (politički i ekonomski) interesi;
- društveno prihvaćene norme;
- psihološka dimenzija;
- dizajn.

Svim ovim dimenzijama zajedničko je da, osim na oblikovanje i odabir oružja, imaju utjecaj i na samu borbu i rat kao bitno društvene fenomene.

DRUŠTVENI STATUS I PARTIKULARNI INTERESI

U svim povijesnim razdobljima u kojima nije postojala opća vojna obveza vojnici su se naoružavali sami, ovisno o svojim ekonomskim mogućnostima. Kad god biste ugledali dobro opremljenog konjanika, bilo bi sasvim jasno da taj čovjek nije siromašan. Biti konjanik ili voziti bojna kola ne znači samo imati bolju poziciju i bolji pregled u borbi - to predstavlja statusni simbol. Na primjer, ako ste u 16. ili 17. stoljeću na području Njemačke vidjeli ratnika da nosi dvoručni mač (vidi sliku; ovaj je primjerak dugačak 1,5 m - što nije puno manje od visine čovjeka) to je značilo da je *Landsknecht*: da posjeduje poseban certifikat kojim mu je dozvoljeno nošenje ovog oružja, da je dvostruko plaćen i da je u bitci zadužen da brani zastavu (***Fantasies*, 2001).

Što se više približavamo današnjici, oduzimanje života drugoj osobi postajalo je sve manje društveno prihvatljivo. Ljudski se život, barem nominalno, više vrednuje i vjerojatnije je da će današnjem vojniku situacija "licem-u-lice" u kojoj mora nekoga ubiti predstavljati veći stres, nego što je to predstavljala vojniku prije nekoliko stoljeća. Paralelno s ovom promjenom u vrijednosnoj strukturi na Zapadu se postupno odvijao proces profesionalizacije vojske te su dužnosti časnika bivale sve više vezane uz dirigiranje bitkom. Ove su se promjene odrazile na tip oružja koje oni nose. Časnik se, kroz period koji smo promatrali⁸, uporno i konzistentno izuzimao od samog čina [ubijanja]. Ovo je izuzeće simbolizirano ... sve više i više amblemskim karakterom oružja koje su časnici nosili; početkom osamnaestog stoljeća, kada je koplje na bojištu gubilo svrhu, neku vrst minijaturnog koplja; početkom devetnaestog stoljeća, kada je mač počeo izlaziti iz upotrebe, ornamentalni mač; krajem devetnaestog stoljeća, kada je dominantnu poziciju zauzeo puškomitraljez, pištolj, koji je najčešće bio u futrolji; tijekom Prvog svjetskog rata, često uopće nikakvo letalno oružje, samo štap za hodanje (Keegan, 1978: 321).

⁸ Od Agincourta do Somme.

Pogledajmo sada još neke razloge zbog kojih se ponekad odabiru za ratne uvjete neučinkovita oružja. Odabir oružja često ovisi i o osobnim financijskim kalkulacijama. No, nepromišljenost i škrtost ponekad se plaćaju glavom. Upravo se to dogodilo izvjesnom Ponsonbyju, zapovjedniku brigade *Scots Greysa*, u bitci kod Waterlooa. Poneseni trenutnim uspjehom (upravo je bio odbijen jedan francuski napad) *Greysi* su projahali među neprijateljske redove, izgubili formaciju i u trenutku pretrpjeli totalnu katastrofu, izgubivši skoro 200 konjanika i preko 200 konja. Samo oni koji su imali najbolje ili najmanje ranjene konje uspjeli su pobjeći. Ponsonby je tom prilikom svojeg najboljeg konja ostavio na sigurnom zbog toga što je njegova vrijednost uvelike premašivala eventualnu kompenzaciju koju bi dobio od vlade u slučaju da konj strada. Jašuci mnogo slabijeg unajmljenog konja, uhvaćen je u bijegu i ubijen (Keegan, 1978: 151).

No, ekonomske kalkulacije ne predstavljaju faktor isključivo na individualnoj razini. Zajedno s političkim pritiscima, one mogu znatno utjecati na odluke na strateškoj razini. Michael I. Handel (1989: 12) smatra da političke i ekonomske potrebe ponekad diktiraju nerazborit izbor oružja, što se onda racionalizacijom *ex post facto* nastoji prikazati kao “najbolji vojni izbor”. Tako britanska odluka o započinjanju strateškog bombardiranja protiv Njemačke 1942. nije bila donesena zato što je to bio najučinkovitiji način kako dobiti rat, nego jer je to bio najzgodniji način kojim su politički lideri mogli pokazati kako poduzimaju uspješnu ofenzivu protiv Njemačke. *Bomber Command* je, dakako, morala pronalaziti dokaze koji su potvrđivali uspješnost strateškog bombardiranja i istovremeno sakrivati bilo kakve naznake koje bi navodile na suprotni zaključak (prema Handelu, 1989: 11).

norme

U cjelokupnoj povijesti čovječanstva nije postojalo društvo bez razvijenog sustava normi kojima se razdvajalo društveno prihvatljivo od društveno neprihvatljivog ponašanja. Ratovanje kao društveni događaj isto tako podliježe određenim normama. Na Zapadu se, recimo, tijekom velikog dijela povijesti smatralo da je, na neki način, nepošteno upotrebljavati ona oružja koja dopuštaju da se neprijatelj napadne iz daljine ili iz skrivene pozicije (luk je jedan od primjera). Takva oružja, smatralo se, zamagljuje razliku između rata i ubojstva i, da stvar bude gora, ne pružaju priliku napadnutome da se obrani. Za razliku od ovakvoga shvaćanja, na Istoku se, na primjer, zasjeda smatrala savršeno prikladnim načinom borbe. Dok su na Zapadu strijelci bili društveno inferiorna skupina, Perzijci, Arapi, Indijci, Kinezi i Japanci luk su držali časnim oružjem plemenitih ratnika (van Creveld, 1989). Zato se, prilikom sukoba skupina koje pripadaju različitim civilizacijskim krugovima, često događa da je jedna strana zgrožena i iznenađena činjenicom da se suparnik služi oružjem ili taktikom koju smatra neprihvatljivom.⁹

Slično se može reći i o kategoriji “prestravičnih” oružja, što je najčešće podrazumijevalo oružja čiji je učinak na ljude bio, čak i za ratne uvjete, izuzetno zastrašujući ili je uzrokovao nepotrebne patnje. Primjera ima mnogo: napalm, dum-dum meci, mine, biološko-kemijska oružja ... Oružja iz ove kategorije najčešće su bivala predmetima (pisane ili nepisane) zakonske regulacije. Ovdje posebno dolazi do izražaja to da se odabir oružja ne može promatrati isključivo iz utilitarne perspektive. U potpunosti se slažem s van Creveldom kada kaže da “‘objektivno’ gledajući, nije jasno zašto bi se upotreba eksplozivnih sredstava za komadanje ljudskih tijela trebala smatrati humanijom od njihova spaljivanja ili gušenja do smrti” (1989: 72).

Upravo stoga što je normativno i vrijednosno reguliran, rat je često zadobivao obilježja i

⁹ Na primjer Amerikanci, kad su se susretali s nizom različitih vrsta zamki koje su im u Vijetnamskom ratu postavljali Vijetnamci.

izgled igre¹⁰. “Igralačko” se u ratu može uočiti samo u slučajevima kada se radi o ratu sa “sebi ravnima”, a suparnička se strana shvaća kao “neprijatelj”, a ne kao “protivnik”. Ova se pojmovna distinkcija može pratiti od hebrejskog (*sonah / ojeb*), starogrčkog (Ἔννεμι / ἔννεμι), preko latinskog (*inimicus / hostis*) do engleskog (*enemy / foe*) i podrazumijeva potpuno drugačiji sistem odnošenja prema “drugome”. “Neprijatelj” je onaj koji je osobno omrznut,¹¹ dok je “protivnik” državni protivnik, ili “stranac koji stoji na putu ili istupa na put vlastitog skupini” (van Creveld, 1989; Huizinga, 1992; Schwab, 1995). Prvi je, iako nam baš nije pretjerano drag, ipak osoba prema kojoj se mora postupati na civiliziran način, prema “pravilima igre”. Drugi je samo prepreka, objekt koji stoji na putu i kojeg se treba odstraniti. Schwab (1995) u svojem eseju *Neprijatelj ili protivnik: konflikt moderne politike* pokazuje kako je u srednjem vijeku “protivnik” vezan uz pojam pravednog rata (*justum bellum*) dok se od prosvjetiteljstva nadalje u kontekstu kodifikacije ratnih pravila taj pojam iz upotrebe gubi i zamjenjuje ga pojam “neprijatelj”.¹² Kakve je posljedice ova distinkcija imala u smislu utjecaja na odabir oružja? Čini mi se da to sjajno ilustrira sljedeći primjer: Lateranskim je koncilom 1139. bila zabranjena upotreba samostrela (protiv kršćana, ali ne i protiv “nevjernika”!).

PSIHOLOŠKA DIMENZIJAZ

Psihološka je dimenzija zasigurno među najvažnijim dimenzijama ratovanja. Neki autori smatraju da je esencijalna odrednica bitke upravo to da je ona moralni konflikt. “Da bi do nje uopće došlo, [bitka] zahtijeva uzajamni i ustrajan *voljni čin* dviju sukobljenih strana, a da bi rezultirala odlukom, *moralni* kolaps jedne od njih” (Keegan, 1978: 302;).

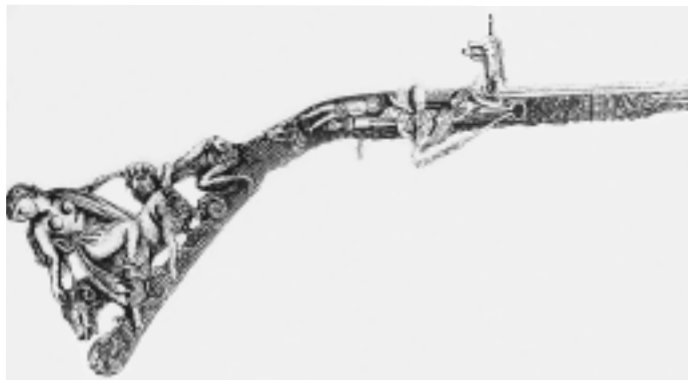
Volja za borbom i moral vojnika također su dimenzije čija se prisutnost odražava na odabir i oblikovanje oružja. “Seksi” oružja,¹³ strašna oružja, velika oružja, jako glasna oružja,¹⁴ oružja koja asociraju na nešto neugodno,¹⁵ podižu moral onima koji ih posjeduju i ulijevaju strah u kosti neprijatelju.

¹⁰ Prema Johanu Huizingi, drevni se rat po značenju mogao smjestiti u istu kategoriju “sredstava dokaza božje volje” u kojoj su se nalazili ždrijeb, sud, kocka, dvoboj... “Nadmoć jedne stranke u agonu ukratko se dokazivala dvobojem. Pokaže li se da je jedan suparnik jači, objasniti će se da je i bolji: bogovi su mu milostivi, on je dakle pravedan” (Huizinga, 1992: 86). Zbog nastojanja da se izbjegne krvoproliće ritualni postupci mogli su predstavljati zamjenu za pravu borbu pa je tako u kineskom i u germanskom društvu postojao običaj da okršaj pojedinaca zamijeni čitavu bitku. Ishod dvoboja shvaćao se kao predznak ishoda bitke te se smatralo nepotrebnim bitku uopće započinjati.

¹¹ Po Aničevom *Rječniku hrvatskog jezika* (1998) “neprijatelj” je “onaj koji vodi rat kao druga strana, zaraćena strana jedna drugoj” odnosno “onaj koji drugoj određenoj osobi želi ili nanosi zlo”, dok je “protivnik” - “onaj koji se neprijateljski odnosi prema komu/čemu, onaj koji se bori protiv čega, koji sprečava što” odnosno “onaj koji istupa protiv koga”.

¹² Svaki od ova tri autora na svoj način dolaze do istog zaključka, koji Schwab (1995: 279) formulira na sljedeći način: “Sa sumrakom epohe suverene evropske države, pojmovno značenje termina *enemy* počelo je da bleđi. Postoji mogućnost da sa povratkom termina *foe*, termin *enemy* ... postane retorički”. Kao podrobnije obrazloženje ovog zaključka, ali i kao svojevrzni komentar na aktualni “Rat protiv terorizma” ne mogu odoljeti, a da ne prenesem posljednji pasus Schwabova eseja: “Evropske suverene države uspele su da humanizuju ratove - potčinjavajući ih izvesnim “pravilima igre”, neutralizirajući religiju i prihvatajući da se uzajamno posmatraju kao jednake. Uvođenje militantne ideologije kao nove vrste teologije potkopalo je ovo dostignuće. Ali, na delu su i druge ideologije, koje su manje militantne, ali verovatno ne i manje opasne. Spoljnja politika SAD temelji se na skupu moralnih vrednosti za koje Amerikanci veruju da su univerzalne vrednosti. Pošto su se držule da povedu borbu za “pravednu stvar”, SAD bi mogle prestati da posmatraju svoje protivnike kao “neprijatelje” i početi da ih tretiraju kao “protivnike” (1995: 281).

¹³ Što gotovo redovito znači oružja s očitom falusnom simbolikom - što veći kalibar to bolje! - ali se ponekad može odnositi i na razne erotske ukrase na oružju (vidi sliku).

Iz ove perspektive možemo promatrati i običaj da se oružju pridjene ime. Kroz povijest pojedini su mačevi bili poznati i slavni. Neki od njih čak su bili i opjevani (*Chanson de Roland*, na primjer, donosi opise pojedinih mačeva), oko nekih su bile ispredene legende (Excalibur - mač kralja Arthura), a neki su imali i cijelu pripadajuću genealogiju poput mačeva samuraja u Japanu. Posjedovanje jednog takvog moćnog i nepobjedivog mača bila je u borbi ogromna psihološka prednost. U istom se svjetlu može promatrati običaj da se na strelice ili na metke ispisuje ime osobe kojoj su namijenjeni - što su, između ostalih, radili stari Rimljani (van Creveld, 1989).

Osim pojedinim oružjima, što je danas sve rjeđe viđena pojava, imena ili nadimci daju se i pojedinim tipovima oružja. Tako danas postoji cijeli niz takozvanih "pametnih" (*smart*) oružja koja bi trebala sama pronaći svoje mete (iako mnoga od njih nisu uistinu autonomna, već zahtijevaju lasersko navođenje). U Zaljevskom ratu najčešće upotrebljavan *smart* projektil bio je *Tomahawk*. Zanimljivu opservaciju u vezi s ovim oružjem donosi John Broughton u svom eseju *The Bomb's-Eye View: Smart Weapons and Military T.V.* (1996: 140/141): "... u SAD-u postoji tendencija da se 'neprijatelj' nesvjesno povezuje s istrijebljenom indijanskom populacijom, što predstavlja model za genocidne prijetnje i akcije izvan SAD-a."

Dakle, ovo bi bio samo jedan od primjera kojima je zajedničko prizivanje mitologije "kauboja i Indijanaca" koja za američku naciju predstavlja prototip borbe protiv (kulturalno) drugačijih protivnika. Kao što je ranije istaknuto, takva borba pretpostavlja znatno širu definiciju "dopuštenog": među ostalim, "dopuštenog oružja".

Također se ne smije zaboraviti utjecaj vojne terminologije na zamaglivanje slike o realnom učinku oružja. Iza svih tih kratica i eufemizama tko bi rekao da se nalazi nešto od čega ljudi krvare, pate, pa čak i umiru! Zar PROM-1 zvuči kao nešto što vas može osakatiti? Uz priličnu dozu ironije to krasno oslikava sljedeći citat iz van Crevelda (1989: 293):

U ovom načinu izražavanja, oružja, iako su ponekad opisana kao letalna, nikada ne služe za ubijanje. Umjesto toga, sve što ona rade jest da vlasnicima daju "sposobnost antipersonalnog djelovanja" (*antipersonnel capability*) koju oni, budimo sigurni, tako očajnički trebaju. Moderna tehnologija ne služi za uništavanje neprijateljskog oružja koje se, na kraju, također sastoji od mnoštva zgodnih naprava (*gadgets*) koje su u principu slične našima, nego "zahvaća" (*engages*) ciljeve i "djeluje na njih", "neutralizira ih" ili ih "potiskuje" (*services*,

¹⁴ Postoji legenda da su se vatrena oružja u samome početku - i topovi i ručna oružja - dok još nisu bila dovoljno precizna i učinkovita, upotrebljavala prvenstveno zbog buke koju su proizvodila. Učinak je bio veći i stoga što tadašnji vojnici, za razliku od današnjih, nisu bili naviknuti niti pripremljeni na takvu čudnu i neprirodnu buku (van Creveld, 1989: 89).

¹⁵ Recimo, helikopteri mogu iz daljine asociirati na nekakve velike kukce.

neutralizes, suppresses). Ako je potreban posebno živ opis, ono ih “poražava” (*defeats*) ili ih “izbacuje” (*takes them out*), pri čemu je ovaj posljednji izraz direktno proizišao iz dječjih igara poput ‘lovica’ i ‘skrivača’.

Kao što je za očekivati, eufemizmi postaju posebno odvratni kada je u pitanju prikrivanje učinaka nuklearnih sredstava. Ovdje je “čist” onaj projektil koji ne ubija ljude zračenjem, nego eksplozijom, napad “na protivničke resurse” (*countervalue attack*) je onaj koji u prah i pepeo pretvara cijele gradove, a “kolateralna” šteta označava onaj neizračunljiv, ali očito ogroman broj mrtvih muškaraca, žena i djece.

Zaključit ću ovo poglavlje kratkom opservacijom o pojavi emocionalne privrženosti oružju. Nije teško shvatiti zašto je većina ratnih veterana emocionalno vezana uz oružje kojim su se borili u ratu.¹⁶ No nije rijetkost da čak i profesionalni vojnici, ili civili-zaljubljenici u vojnu tehnologiju, gaje privrženost posebnom tipu oružja, rodu vojske ili pak oružju određenog proizvođača.¹⁷ Smatram da bi i ovaj faktor, kao i ostale do sada spominjane, trebalo imati na umu kad se razmatra pitanje racionalnosti odnosa spram oružja. Ovo je možda manji problem na individualnoj, ali može postati veliki problem na političkoj razini: ako utječe na nečije odluke koje imaju dalekosežne posljedice.

DIZAJN

Imati što impresivnije, što ljepše ukrašeno oružje bilo je pitanje prestiža kroz veći dio povijesti. Estetika je igrala ulogu u oblikovanju svega, od štitova i kaciga, preko brodova, pa do fortifikacija. Od egipatskih faraona do Luja XIV trošila su se basnoslovna bogatstva na ukrašavanje oružja. Za posao ukrašavanja bili su angažirani najbolji umjetnici. Ukrašavanje oružja možemo donekle usporediti s indijanskim običajem *potlatcha*: neumjerenog razbacivanja i trošenja kojim su bogati pokazivali da posjeduju u tolikoj mjeri previše da mogu bezobzirno trošiti.¹⁸

Rabini su u vrijeme nastajanja *Talmuda* ozbiljno raspravljali o tome može li se oružje smatrati ukrasom i nositi na sabat ili ne; uostalom, hebrejska riječ za oružje, *zain*, na arapskom jeziku znači - dekoracija (van Creveld, 1989).

Osim ukrašavanja, na oblikovanje oružja utjecale su i težnja prema veličini i težnja za sve

¹⁶ ...i jedan je od razloga zašto MUP-ove akcije prikupljanja oružja postižu slabije rezultate no što bi to bilo u slučaju da je vojnik bezosjećajni kotačić ratnog stroja kojeg se može po potrebi ovako ili onako naoružati, a “kad sve prođe” razoružati.

¹⁷ Osobno sam, prije desetak godina, bila svjedokom jedne gorljive rasprave, gotovo svađe, dvaju zaljubljenika u vojnu tehnologiju o tome jesu li ruski ili američki avioni bolji.

¹⁸ Danas se isti efekt postiže na drugi način - angažiranjem ne najvećih umjetnika, nego najboljih znanstvenika i inženjera čiji je posao da stvore oružane sisteme što raznovrsnijih “mogućnosti djelovanja”: što više *gadgets*, to bolje.

većom kompleksnošću. Od prastarih su vremena koplja, mačevi, brodovi postajali sve veći i veći, a ratna mašinerija svih vrsta postajala je sve kompleksnija. Upravo na ovim pitanjima htjela bih zaokružiti priču i obrazložiti tezu ovog rada - oblik i odabir oružja ponekad mogu biti potpuno iracionalni.

ZAKLJUČAK: IRACIONALAN ODABIR ORUŽJA

Sve veće i veće, sve kompleksnije - dokle?

Uzmimo najjednostavniji mogući primjer. Dugačkim i teškim mačem teže je rukovati nego kraćim i lakšim. Predugačkim i preteškim mačem *nemoguće* je rukovati. Ogromni brodovi s višestrukim redovima vesala koji su bili ponos helenističkih monarha, isto kao i britanska *Mary Rose*, kao nešto suvremeniji primjer, pokazali su se beskorisnima u ratu. Jedna verzija priče o *Mary Rose* (van Creveld, 1989: 69) kaže da je potonula na svojoj prvoj plovidbi. Po drugoj verziji, potonula je 1545. nakon 36 godina uspješne karijere:

Kralj Henry VIII došao je u Plymouth kako bi gledao *Mary Rose* dok isplovljava, odlazeći u bitke protiv francuskih ratnih brodova. Dok je napuštao luku, jak nalet vjetera poljuljao je brod i lagano ga nagnuo. Nešto je vode ušlo kroz otvorene prozorčice na boku broda. To je bilo dovoljno da brod ostane u nagnutom položaju, što je omogućilo daljnje utjecanje vode... Brod se sve više i više naginjao... Nedugo potom, brod je na trenutak zastao i potonuo (W. J. McKelvey, 2001).

Obje se verzije priče slažu u jednom, a to je da je potonula jer je bila preteška (prenatrpna dekoracijama i teškom artiljerijom) i stoga nestabilna.

U vrijeme renesanse, talijanski dizajneri i inženjeri bili su toliko opčinjeni mogućnostima koje su proizlazile iz beskrajnog mnoštva mogućih kombinacija cilindara, klipova, osovina, zupčanika, vijaka i poluga, da se nisu previše obazirali na praktičnost i upotrebljivost kompliciranih strojeva koje su crtali, a ako bi našli kojeg naklonjenog donatora, i izrađivali. Bojna kola-kosilice (*scythed chariots*), tenkovi koji se pokreću pedaliranjem, podmornice na vesla, strojevi koji lete mašući krilima, opsadni strojevi koji se pokreću jedrima hvatajući vjetar ... U doba kada smo konstantno obasipani raznim *high-tech* čudesima, možemo li se oteti dojmu da vojna tehnika niti danas nije imuna na slične egzibicije?

Kada su u pitanju inovacije, pretjerana konzervativnost može također dovesti do krivih odluka, "kao u slučaju britanskog generala iz Prvog svjetskog rata koji je, navodno, naredio da se 'those damn things' - mitraljezi njegove divizije - maknu na stranu i sakriju". Ponekad, "novo oružje neće biti prihvaćeno zato što ne izgleda lijepo ili ga nije moguće uklopiti u postojeću vojnu ceremoniju, što se, navodno, dogodilo njemačkoj mornarici prije 1914. i u manjoj, ali ne nezatnoj, mjeri današnjoj američkoj mornarici" (van Creveld, 1989: 223).

Izrada sve većih ratnih brodova (*battleship*) od 70-ih godina 19. stoljeća nadalje postajalo je pitanje nacionalnog ponosa. To je bila prva međudržavna utrka u naoružanju. Kako je utrka završila? Sve veću snagu pojedinih brodova pratilo je sve veće oklijevanje njihovih kapetana da ih dovedu u rizičnu situaciju, u opasnost da budu uništeni. Galipolje i Jutland su primjeri. Na kraju su se prestali izrađivati. Da bi bilo upotrebljivo, oružje mora biti "potrošivo" (van Creveld, 1989: 207). Po njemu, moderno je oružje "preskupo, prebrzo, previše nediskriminirajuće, preveliko, presnažno i njime je preteško manevrirati, da bi bilo korisno u stvarnom (*real-life*) ratu". Možda je takvo upravo stoga što je prilagodjenije zahtjevima onih koji ga proizvode, nego onih koji bi ga trebali jednoga dana doista i upotrijebiti. Najnovijem čudu tehnologije još uvijek se (ako smijem dodati, na sreću) može suprostaviti gerilskim, partizanskim ratovanjem.

Smatram da iz prethodnih razmatranja proizlazi slijedeći odgovor na osnovno pitanje ovoga rada. Izbor oružja nije iracionalan kada uz svoju osnovnu svrhu - suprotstavljanje

protivniku u borbi - ono zadovoljava i neke druge, koje se iz ove perspektive čine iracionalnima (ispisano ime osobe na strijeli koja je toj osobi namijenjena teško da će pomoći u navođenju strijele na cilj, ali daje psihološku prednost osobi koja je odapinje ako je ta osoba uvjerena da će strijela tako lakše naći svoj cilj). On nije iracionalan čak niti onda kada je oružje manje učinkovito zbog toga što zadovoljava još i neke druge svrhe (recimo, ako je zbog nepraktičnog dizajna njime teže rukovati). Međutim, on *jest* iracionalan kada zbog zadovoljavanja neke druge svrhe (bila ona društvene, ekonomske, psihološke, estetske naravi) oružje na kraju jednostavno postane - potpuno *neupotrebljivo*.

Želimo li samo skupocjene, lijepe i beskorisne predmete, želimo li predmete divljenja i obožavanja, želimo li fetiše - danas je na tržištu ponuda beskorisnih, a uz to po život manje opasnih, stvari ionako dovoljno velika¹⁹.

¹⁹ Zanimljivu raspravu o ovom fenomenu donosi članak Critical art Ensemble-a: *The Technology of Uselessness* (1994).

Literatura:

- *** (1998) *Longman Dictionary of English Language and Culture*. Essex: Addison Wesley Longman Ltd.
- *** (1998) *Oxford Wordpower Dictionary for Learners of English*. V Edition. New York: Oxford University Press.
- *** (2001) *Encyclopaedia Britannica*. On-line verzija. URL: <http://www.britannica.com/>.
- *** (2001) *Fantasies in steel*. URL: <http://www.wpi.edu/~jforgeng/FIS/intro.htm>.
- Anić, Vladimir (ur.) (1998) *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Broughton, John (1996) "The Bomb's-Eye View: Smart Weapons and Military T.V." U: Stanley Aronwitz et al (ur.): *Technoscience and Cyberculture*. Routledge Inc. Str. 139-165.
- Creveld, Martin van (1989) *Technology and War. From 2000 B.C. to Present*. New York: The Free Press. A Division of Macmillan, Inc.
- Critical Art Ensemble (1994) *The Technology Of Uselessness*. URL: http://www.ctheory.net/text_file.asp?pick=59.
- Handel, Michael I. (1989) *War, Strategy and Intelligence*. London: Frank Cass. Str.3-50.
- Huizinga, Johan (1992) *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed. Str 84-97, 188-190.
- Keegan, John (1978) *The Face of Battle*. New York: Penguin Books.
- McKelvey, W.J. (2001) *Lost to the Sea*. URL: <http://www16.brinkster.com/shipwrecks/maryrose.shtml>.
- Schwab, George (1995) "Neprijatelj ili protivnik: konflikt moderne politike". U: Obrad Savić (ur.): *Evropski diskurs rata*. Beograd: Časopis Beogradski krug (Biblioteka Criculus). Str. 237-286.

MARY ROSE OR ON USELESS WEAPON

Petra Rodik

Summary

This paper tries to place the problem of creation and the choice of weapon in its social, cultural and psychological frameworks. Basic questions made in the paper are: can the choice of weapon be irrational, and if so, when does it become irrational? Consideration of some non-utilitarian factors which, depending on the context, have larger or smaller impact on the choice of weapons, portrays the complexity of the problem and tries to avoid the uncritical supplement of the term "irrational". On the basis of numerous historical examples and some existing studies we can give the affirmative answer to the question. The choice of weapon becomes irrational when demands that should be subordinate (for example, aesthetic) have priority and, thus, the weapon becomes simply useless.

Key words: *weapon, technology, the choice criterion, irrationality, useless*